

TÖRÉSPONTOK AZ OKTATÁSPOLITIKÁBAN

KOZMA TAMÁS^{1,*} – POLÓNYI ISTVÁN^{1,2,**}

¹Debreceni Egyetem, Debrecen

²Wesley Egyház- és Vallásszociológiai Kutatóintézet, Budapest

Az utóbbi hónapok oktatáspolitikai eseményei azt mutatják, hogy a kormányzat 2010 óta többé-kevésbé állandó menetében törések álltak be. Az elmúlt négy évben megszorodtak ezek a törések. A válságokat fel lehet fogni úgy is, mint a generációs váltással járó zökkenőket, ami természetes és visszatérő jelenség a politikai rendszerek történetében. Vajon felfoghatók-e úgy ezek a jelenségek, mint a 2010 óta tartó kormányzati korszak vége? Az *Educatio* jelenlegi számában erre a kérdésre keressük a választ.

Kulcsszavak: oktatáspolitikai, nemzedékváltás, kormányzat

RUPTURES IN EDUCATION POLICY

Recent events in education policy suggest that ruptures have marked the government's course, more or less consistently, since 2010. Over the past four years, these ruptures have become more frequent. Crises are disruptions that accompany a generational transition, a natural and recurring phenomenon in the history of political systems. Alternatively, the crises could be interpreted as the end of the governmental era that began in 2010. The current issue of *Educatio* seeks to meet these alternatives.

Keywords: educational policy, generational transition, government

Az utóbbi hónapok közéleti-politikai eseményei azt mutatják, hogy a kormányzat 2010 óta többé-kevésbé állandó menetében törések álltak be. Az elmúlt négy évben megszorodtak ezek a törések: közéleti válságok zavarják meg a kormányzat rutinját (a köztársasági elnök lemondása, a gyermekszociális intézmények krízise, új ellenzéki politikai mozgalom megjelenése, az úgynevezett Matolcsy-ügy). Magyarország külpolitikailag fokozatosan elszigetelődött az EU-ban, és ez a bizonytalanság a katonai szövetségi rendszerben elfoglalt helyére is rávetül. Vajon felfoghatók-e úgy ezek a jelenségek, mint a 2010 óta tartó kormányzati korszak vége, ahogyan maga a miniszterelnök is mondta?

* Levelező szerző: Kozma Tamás emeritus professzor, Debreceni Egyetem. E-mail: kozma.tamas@arts.unideb.hu

** Polónyi István, nyug. egy. tanár, Debreceni Egyetem; kutatóprofesszor, Wesley János Lelkészképző Főiskola. E-mail: polonyiistvandr@gmail.com

Az *Educatio* 2026-os Mérleg-számában erre a kérdésre keressük a választ. Nem akarunk világmagyarázatokkal előállni, és nem az oktatáspolitikátörténetét írjuk. De természetes, hogy a sűrűsödő válságjelenségek magyarázatát keresve alkalmanként visszapillantunk a 2010-es fordulatra, amely megalapozta a jelenlegi kormányzatot, és biztosította közéleti-politikai stabilitását. Az említett válságok lehetnek egy politikai nemzedékváltás velejárói: új nemzedék kér helyet magának a már kialakult politikai rendszeren belül. De jelenthet ennél többet is: a jelenlegi rendszer végét.

Az *Educatio* jelenlegi számában nem a teljes társadalmi, politikai és kulturális horizontot pásztázzuk, hanem szűkebben egy szakpolitikával, az oktatásügygel foglalkozunk. Az utóbbi négy év oktatásügyi fordulóit keressük, azt vizsgálva, vajon megújulva emelkedtünk-e ki belőlük, vagy csakugyan töréshez érkeztünk.

Sok ilyen törésgyanús témát sorolhatunk fel a pedagógusok szerencsétlen-szerencsés mozgalmától az intézményirányítás átpolitizáltságán át az oktatásirányításban bekövetkezett fordulatig, amely sokszor vezetett a helyi közösségek és az irányító intézmények összeütközéséhez. A közoktatásból a szakképzésbe való átmenet számos kutatás szerint olyan feszültségekkel jár, amelyek növelik a társadalmi szakadékat, nem csökkentik az egyes térségekben és szakmákban krónikus munkaerőhiányt, viszont európai összehasonlításban hátrányosak az ország számára (a tankötelezettség megváltoztatása). A felsőoktatás fenntartásában bekövetkezett úgynevezett „modellváltás” válságot okozott az egyetemek világában. Az intézmények irányításának átalakítása, az oktatók pozíciójának változása a kézi vezérlés korszakát idézi.

Az *Educatio* jelenlegi számába olyan tanulmányokat kerestünk, amelyek ezeket a töréseket járják körül. Szerzőinket arra biztattuk, hogy válaszoljanak a bevezetőben feltett kérdésre.

***

A kötet tanulmányait áttekintve széles perspektívában látunk rá az elmúlt kormányzati ciklus oktatáspolitikájára, annak töréseire és e törekvések következményeire.

A gazdaságpolitika és az oktatáspolitikai kapcsolata meghatározó az ország fejlődése szempontjából. Bod Péter Ákos tanulmánya a hazai gazdaságpolitika elemzésével hívja fel a figyelmet erre (is). Az írás azzal a megállapítással indul, hogy 2020 után a dinamikusabb térségekhez képest látható lett a magyar versenyképesség lemaradása, a munkatermelékenység növekedési ütemének csökkenése. Humán tőkére viszonylag keveset, fizikai tőkeállományra annál többet költöttek az egymást követő Orbán-kormányok. A kialakuló polikrízis az elkerülhetőnél is jobban visszavetette a magyarországi fejlődést. Megerősödtek a közepes fejlettségi csapda karakterjegyei. A szerző azt is megállapítja, hogy a nemzeti burzsoáziát preferáló rezsimben nem a piaci verseny, az üzleti hatékonyság mechanizmusa a meghatározó. Befejezésül leszögezi, hogy az a működési modell, amely az államhatalom központjába centralizálja a gazdaságot és a társadalmat érintő ügyeket, elkerülhetetlenül veszít hatásfokából. A szubszidiaritás elvének megfelelően a teendők jelentős része az alsóbb hierarchikus szintekre tartozna, különösen az emberi tőke újratermelésének vonatkozásaiban. Ha rossz az irány, nem gyorsítani kell, hanem áttervezni az útvonalat.

Az oktatáspolitikai formálódásának meghatározó színtere a Parlament. Nagy Péter Tibor tanulmánya a parlamenti munka alapján nyújt elemzést az oktatáspolitikát alakító tényezőkről. A parlamenti műfajok sofésége révén rekonstruálható olyan periódusok kronológiája, amikor nem születnek oktatási törvények, de zajlanak olyan folyamatok, amelyek a versengő értékek mentén alakítják az oktatáspolitikai alrendszerét.

A pedagógusképzést 2020 óta három kormányzati akarat szorítja egyszerre: a felsőoktatási modellváltás, a pedagógushiány gyors pótlása és a Nemzeti alaptantervhez – ezzel együtt egy konzervatív nézetrendszerhez – való igazítás kényszere. Rapos Nóra úgy gondolja, hogy ezek az akaratok egymással is konfliktusban állnak vagy konfliktusba kerülhetnek. Szerinte a pedagógusképzés

szakmailag folyamatosan változik, átalakul, és ezt az átalakulást megszakíthatják, összezavarhatják a váratlan kormányzati elhatározások. Egy kormányzati oktatáspolitikának el kellene ismernie a pedagógusok szakmai önállóságát; tekintetbe kellene vennie a már kialakult pedagógusképzési rendszert (országosan centralizált rendszert, ahol ez a hagyomány, illetve a felsőoktatáshoz vagy a közoktatáshoz igazodó rendszert, ahol történetileg így alakult); valamint a rendszert a pedagógusokkal párbeszédben kellene formálni.

A közoktatás kormányzati irányítása 2022-től a belügyminiszter feladata, a 2022 és 2025 közötti időszakban azonban egy új erő emelkedett fel, amely fokozatosan politikai-ideológiai alternatívát képezett az adminisztratív szakpolitikával szemben. A szakpolitikával szembeni pártpolitikai-ideológiai irányítás az oktatás tartalmát hangsúlyozza, azt alapozza meg, és abból kiindulva lassan áthatja a közoktatást, sőt a felsőoktatást is. Gloviczki Zoltán a hazai szakirodalomban elsőként tudományos igénnyel elemzi ezt az alternatív „pedagógiai szellemet”, rámutatva az intézményeire (Miniszterelnökség, Mathias Corvinus Collegium, Nemzeti Közszolgálati Egyetem), szellemiségére (konzervatívok a progresszívak ellen) és a politikai szándékokra, amelyek mögötte húzódnak. A 2022–2026 közötti kormányzati időszak oktatásigazgatási törésvonala a belügyminisztériumi adminisztráció fokozatos szembekerülése egy politikailag támogatott ideológiával és pedagógiával.

Polónyi István tanulmánya megállapítja, hogy a köz- és felsőoktatási rendszer finanszírozásában és irányításában több olyan változás történt, amely mind céljában, mind eredményében, mind pedig a következő kormányra háruló következményeiben ellentmondásos. A közoktatási életpálya-modell bukása nyomán a béremelés hosszú ideig tartó halasztgatása olyan mértékben lerombolta a pedagógusok bérpozícióját, hogy abban a következő kormányra háruló költségvetési terhet jelentő, EU-támogatással megvalósuló béremelés révén elérhető elmozdulás elmarad attól, mint ami valódi változást hozhatna az oktatás minőségében. A felsőoktatás kormányzat alá rendelése lényegében a 2013-as törvénytől kezdve szembetűnő; a kancellári rendszer után az alapítványosításban érte el csúcspontját. Ez a felsőoktatás-politika súlyos örökséget hagy a következő kormányra. A politikailag megszállt egyetemi intézmények Fidesznek elkötelezett kuratóriumai olyan háttérhatalmat jelentenek, amely egy átláthatatlan és csak korlátozottan elszámoltatható impériumot képez az egyetemi – és a hozzá kapcsolt – vagyon, valamint a gazdálkodás felett, és amelyet csak sarkalatos törvénnyel lehet megváltoztatni.

Kováts Gergely és szerzőtársai a 2019-ben elindított felsőoktatási modellváltást elemzik, amely alapjaiban alakította át a magyar felsőoktatás intézményi és kormányzati rendszerét. A folyamat az egyetemek működésének szinte minden dimenziójában érzékelhető. A tanulmány a folyamatnak csak néhány vetületét vizsgálja a korábbi kutatások eredményeinek összegzésével. Bemutatja a modellváltás illeszkedését a nemzetközi mintákhoz és a hazai törekvésekhez. Áttekinti a modellváltás főbb állomásait, tanulságait, a szereplők (vélt) motivációit. Végül kitér a modellváltást követő szervezeti és irányítási átalakulásokra, illetve ezek pozitív és negatív hatásaira.

Az oktatás és a kutatás gazdasági fejlődéshez való kapcsolódását hangsúlyozza Csaba László munkája. Az esszé a Budapesti Corvinus Egyetemen egy évtizede folyó átalakulások értékelésével kezdődik a szerző mint részt vevő megfigyelő szemszögéből. Miközben ennek az átalakításnak számos – többnyire ellentmondásos – célja volt, alapvető küldetése a „cég-egyetem” megvalósítása, az oktatás és a kutatás alávetése. Ez a profilváltás piaci igényeket követ. A világ vezető egyetemei azonban nem ezt az utat járják, hanem a globális tudomány igényeit tekintik iránytűnek. Az írás kitekint a kutatóintézetek átszervezésére is, megállapítva, hogy a HUN-REN nem képes a vállalkozó kutatás példájává előlépni, hiszen egyelőre csak a döntési hierarchia megmerevedése és az elszámoltatás sajátos, katonás módja tapasztalható. Tehát elkerülhetetlen az oktatás és a kutatás viszonyának tisztázása. A kutatás funkcióját a magyar gazdaságfejlesztésben nem a politikai szereplők részérdekei szerint kell meghatározni, hanem a nemzet egészének előrelépése érdekében.

A cigánykutatásban és a cigánypolitikában törést jelez a 2022-es népszámlálás. A magukat cigánynak (romának) vallók aránya 1990 óta folyamatosan emelkedett, a 2022-es népszámlálás azonban drámai csökkenést mutatott (2011: 316 ezer fő, 2022: 210 ezer fő). Miért? Forray R. Katalin és Hegedűs Roland ennek jártak utána. A szokásos magyarázatok mellett – mint identitásvállalás, iskolázatlanság, rejtőzködés, demográfiai csökkenés – meghökkentő értelmezéssel állnak elő. Sokan nem akarnak cigánynak látszani, mert a többségi társadalom – és sokszor maguk a kutatók is – az elmaradottsággal és a nyomorral azonosítja a cigányságot. A kormányzati „romapolitika” támogatja az elesett csoportokat és térségeket. De ezzel maga is hozzájárul az elesettség fennmaradásához, mert kialakítja azokat a csoportokat, amelyek csak a támogatásokból tudnak fennmaradni.

A humán erőforrás állapotát jellemzik a felnőtt kompetenciák. Farkas Éva munkája alapos áttekintést ad a felnőttképzés jellemzőiről. Az írás befejezésül rámutat, hogy Magyarország alkalmazkodóképességét és versenyképességét a célcsoportokra szabott, komplex felnőttképzési programok, a tanárképzés korszerűsítése és a kutatásokon alapuló készségstratégia szolgálhatják.

Bár a hallgatói mozgalmak végigkísérték a 2010 utáni kormányzatot, Kozma Tamás szerint a 2020 utáni hallgatói politizálás más, mint a 2020 előtti években. A hallgatói politizálást 2020 óta az úgynevezett modellváltás váltotta ki (lásd fent), és országos szint helyett egy-egy intézményre összpontosul. A hallgatók tiltakoznak az ellen, hogy nélkülük hozzanak döntéseket róluk; tiltakoznak a rektori és dékáni kinevezések ellen, a választások nélküli személycserék ellen. A parlamenti választások előtti hónapokban, egy elbizonytalanodó kormányzat idején a hallgatóknak nagyobb esélyük van rá, hogy követeléseiket el is éri.

Az elmúlt kormányzati ciklusban az oktatáspolitikai két legfontosabb aktora, az oktatási kormányzat és a pedagógusok viszonya megromlott. Szabados Péter számos példát hoz erre. A teljes időszakon végighúzódtott a pedagógusilletményekért folyó harc, amelyre a kormányzat újra meg újra „erőből” reagált, főként a szülőkre és a gyerekek érdekeire hivatkozva. A pedagógusok közalkalmazotti jogállása béreik emelésére és munkaidejük kiegyenlítésére hivatkozva megszűnt. A felek egymást vádolják, amiért a valóságban nem váltak be az elgondolások, amelyek papíron jól festettek. Az oktatási kormányzat csakúgy, mint a pedagógusszakma, a gyerekekre hivatkozik, ami meglehetősen populistai érvelés. Úgy tűnik, az álláspontok megmerevedtek; az elkerülhetetlen oktatásügyi reformot az együttműködés helyett egymással farkasszemet néző felek indítják majd el.

A törések közül talán a gyermekbántalmazások ügye a leglátványosabb. Mint Vidák Gábor írja, a gyermekbántalmazások látenciája nemzetközi jelenség. Míg azonban Nyugat-Európában minden tizedik eset válik nyilvánossá, addig itthon csak minden huszonötödik. Az ebben beálló politikai törés drasztikus. Civil és egyházi esetek mind gyakrabban kerülnek nyilvánosságra. Az egyikbe a köztársasági elnök, valamint egy kormánytag is belebukott, egy püspök pedig kénytelen volt lemondani egyházvezetői funkciójáról. Az írás születésének időpontjában, 2025-ben a gyermekbántalmazások vádja ismét elérte a kormányzati köröket. Vidák sürgeti a jelzőrendszer reformját, a független ellenőrzéseket, valamint szemléletformáló programokat a gyermekvédelemben – a jelenleg kétségtelen, mégis csupán tüneti kezelések helyett (felelősök felkutatása, igazgatók elmozdítása, társadalmi felháborodás).

***

Az *Educatio* Mérleg-száma széles áttekintést nyújt az oktatás és rokon területeinek alakulásáról az elmúlt kormányzati ciklusban, valamint a kormányzat ezekhez kapcsolódó szakpolitikai tevékenységéről. A 2022–2026 közötti kormányzati ciklus ellentmondásos örökséggel zárul az oktatásügy területén. Pedig ez az örökség súlyos következményekkel járhat. Mint Stiglitz és Greenwald írják:

„Azok a közpolitikák, amelyek bármilyen módon akadályozzák a tanulást, [...] hosszú távon csökkenthetik a jólétet.”¹

A kötet írásai

- Bod P. Á.: Tudás, munka(hely), világgazdasági illeszkedés polikrízis idején – Kommentárok a 2010 utáni magyarországi külön úthoz
- Nagy P. T.: A parlament mint a 2022–2026 közötti oktatástörténet forrása
- Rapos N.: A magyarországi tanárképzés és az azt meghatározó körülmények (2022–2026)
- Gloviczki Z.: Oktatásirányítás politika és államigazgatás között
- Polónyi I.: Oktatásfinanszírozási kanyarok
- Kováts G., Derényi A. & Rónay Z.: Mérlegen a modellváltás
- Csaba L.: Kísérlet és tévedés. Az alapítványi egyetemi átalakulás tapasztalatai alulnézetből
- Forray R. K. & Hegedűs R.: A cigányság helyzetének változása 2011–2025 között
- Farkas É.: A PIAAC-tól a szakpolitikáig: tanulságok és perspektívák a magyar felnőttképzés-politikában
- Kozma T.: A hallgatói mozgalmak változása
- Szabados P.: Elvesztegetett évek és egy elveszített generáció
- Vidák G.: A gyermekbántalmazás látenciája és az oktatási rendszer szerepe a hátrányos helyzet újratermelésében
- Bolla Zs.: A szülők szabad iskolaválasztása és annak hatása a beiskolázásra

¹ E. J. Stiglitz & B. C. Greenwald: *A tanuló társadalom megteremtése*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. p. 42.